

NAVOIY ERKIN IQTISODIY ZONASIDA INVESTITSIYA LOYIHALARINI MOLİYALASHTIRISH HOLATI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH ISTIQBOLLARI

Abdullayeva Umida Nurmuxammad qizi

O'z. R. Bank-Moliya akademiyasi

“Moliya” yo'nalishi magistratura talabasi

Abdullayev Farrux Abdusalim o'g'li

“UZBEKINVEST” EISK menejer katta assistenti

Annotatsiya: Ushbu tezisda Navoiy erkin iqtisodiy zonasida investitsiya loyihalarini moliyalashtirish holati tahlil qilingan. Zonaning tashkil etilish tarixi, huquqiy maqomining kengayib borishi va bugungi kundagi iqtisodiy natijalari (korxonalar soni, jalb qilingan xorijiy sarmoya, yaratilgan ish o'rinlari) rasmiy manbalar asosida ko'rib chiqilgan. Moliyalashtirish manbalari — xorijiy investorlarning bevosita sarmoyalari, mahalliy kapital, xalqaro moliya institutlari kreditlari va davlat markazlashtirilgan mablag'lari — alohida tahlil qilinib, ularning nisbiy og'irligidagi o'zgarishlar aniqlangan. Ushbu muammolarni bartaraf etish uchun bank-EIZ hamkorligini institutsionallashtirish, eksport rag'batlantirish mexanizmlarini kengaytirish va davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirishga qaratilgan aniq takliflar ishlab chiqilgan. Tezis xulosalari Navoiy viloyati va boshqa erkin iqtisodiy zonalarda moliyalashtirish siyosatini takomillashtirishda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: erkin iqtisodiy zona, Navoiy EIZ, investitsiya loyihalari, moliyalashtirish manbalari, xorijiy sarmoya, xalqaro moliya institutlari, eksport salohiyati, davlat-xususiy sheriklik, soliq va bojxona imtiyozlari, hududiy rivojlanish

Erkin iqtisodiy zonalar mamlakat iqtisodiyotiga xorijiy kapitalni jalb qilishning universal vositasi sifatida ko'plab davlatlar tajribasida o'zini oqlagan. O'zbekistonda bugungi kunda 14 ta shunday zona faoliyat yuritadi, ammo ularning barchasi turli samaradorlikka ega. Bu orada "Navoiy" zonasi alohida o'rin tutadi, chunki u respublikada tashkil etilgan birinchi erkin iqtisodiy zona bo'lib, o'n yildan ortiq amaliy tajribaga ega [1]. Mavzuning ahamiyati quyidagi omil bilan bog'liq: Prezident 2026-yilda mamlakat bo'yicha 52 milliard dollarlik 782 ta yangi loyihaga start berish va besh yil ichida erkin iqtisodiy zonalar orqali 180 milliard dollarlik xorijiy sarmoya jalb qilib, 1 million ish o'rni yaratish vazifasini qo'ygan [3]. Bunday ko'lamdagi reja faqat moliyalashtirish tizimi to'g'ri ishlagan taqdirdagina bajarilishi mumkin, aks holda e'lon qilingan raqamlar qog'ozda qolib ketish xavfi bor. Shu sababdan Navoiy EIZ misolida moliyalashtirish amaliyotini ko'rib chiqish, uning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash dolzarb ilmiy-amaliy vazifaga aylanadi.

Navoiy EIZi dastlab 564 gektar maydonda tashkil etilgan va vaqt o'tishi bilan uning huquqiy maqomi kengaytirilib borilgan [1]. 2019-yil 15-may kuni e'lon qilingan Prezident farmoni bilan EIZga xos soliq va bojxona imtiyozlari endi zonaning cheklangan hududi bilan emas, balki butun Navoiy viloyati miqyosida qo'llanila boshlandi [4, 5]. Bu qaror amalda zonaning "geografik chegarasi" tushunchasini yo'qqa chiqardi va viloyat sanoatining istalgan nuqtasida joylashgan korxona imtiyozlardan foydalanish imkoniga ega bo'ldi. Alohida ta'kidlash joizki, 2016-yil 27-oktabrda qabul qilingan qarorda "Navoiy", "Angren" va "Jizzax" zonalar uchun yagona huquqiy rejim, soliq va bojxona imtiyozlarini birxillashtirish hamda "yagona darcha" tamoyilini joriy etish vazifa qilib qo'yilgan edi [5] — ya'ni bugungi kengaytirilgan rejim uch yildan ortiq davom etgan izchil siyosatning natijasi hisoblanadi. Zonaning iqtisodiy ahamiyati uning mintaqaviy transport tugunida joylashgani, kon-metallurgiya sohasidagi mavjud infratuzilma va malakali ishchi kuchi bilan uyg'unlashib, uni sanoatni diversifikatsiya qilishning tabiiy platformasiga aylantirgan.

Raqamlar zonaning real natijalarini ko'rsatadi: 78 ta korxona doirasida 42 dan ortiq loyiha amalga oshirilgan, jalb qilingan xorijiy investitsiya 85 million AQSH dollariga yetgan, 5100 dan ortiq yangi ish o'rni tashkil etilgan [1]. Faqat 2020-yilning dastlabki sakkiz oyida zona ishtirokchilari 11,4 million dollarlik mahsulot eksport qilgan [1], bu esa loyihalarning bir qismi allaqachon o'z-o'zini eksport tushumlari hisobidan moliyalashtira boshlaganidan dalolat beradi. Moliyalashtirish manbalari esa to'rt yo'nalishga bo'linadi: xorijiy investorlarning bevosita sarmoyalari, mahalliy tadbirkorlarning o'z mablag'lari, xalqaro moliya institutlari kreditlari va davlat markazlashtirilgan mablag'lari. Uchinchi yo'nalishga misol tariqasida, Navoiy viloyati hokimligi Islom taraqqiyot banki ishtirokidagi "Qishloq infratuzilmasini rivojlantirish" loyihasi doirasida 33,7 million dollar jalb qilgan [7].

Moliyalashtirish manbalari bo'yicha ma'lumotlar ijobiy tendensiyani ko'rsatishiga qaramay, ular bir qator tizimli kamchiliklarni ham namoyon qiladi.

Birinchidan, bank sektori investitsiya jarayonida faol ishtirok etmaydi. Natijada loyihalarning katta qismi kredit resurslaridan emas, balki investorning shaxsiy kapitalidan moliyalashtiriladi, bu esa kichik va o'rta tadbirkorlar uchun kirish to'sig'ini oshiradi.

Ikkinchidan, ishlab chiqarishning eksportga yo'naltirilganlik darajasi past: barcha EIZlar bo'yicha mahsulotning atigi 18 foizidan kamrog'i tashqi bozorga chiqariladi, 2024-yilda esa 589 korxonadan 372 tasida umuman eksport amalga oshirilmagan [1]. Bu holat korxonalarning valyuta tushumlari hisobidan qayta investitsiya qilish imkoniyatini keskin cheklaydi.

Uchinchidan, huquqiy rejim to'liq yakunlanmagan: 2016-yildagi qarorda ko'zda tutilgan yagona soliq-bojxona rejimi va imtiyozlarni birxillashtirish vazifasi

hozirgacha barcha zonalar bo'yicha bir xil darajada amalga oshirilmagan [5], bu esa investorlar uchun uzoq muddatli moliyaviy prognoz tuzishni murakkablashtiradi.

To'rtinchidan, hudud ichida investitsiya taqsimoti notekis: viloyat bo'yicha aholi jon boshiga sanoat mahsuloti o'rtacha 177 million so'mni tashkil etsa, Tomdi, Nurota, Xatirchi, Navbahor va Qiziltepa tumanlarida bu ko'rsatkich respublika o'rtachasidan past qolmoqda [7] — demak, moliyaviy resurslar asosan markaziy hududlarga oqib kelmoqda, chekka tumanlar esa investitsiyadan chetda qolmoqda.

Beshinchidan, rasmiy hujjatlarda investitsiya loyihalarini o'z vaqtida ishga tushirishga to'sqinlik qiluvchi sabablarni aniqlash va bartaraf etish alohida vazifa etib qo'yilgan [7] — bu topshiriqning mavjudligi amaliyotda shunday to'siqlar hali ham uchrayotganidan dalolat beradi.

Ushbu muammolar aniq yechimni talab qiladi. Bank passivligini bartaraf etish uchun EIZ direksiyasi va tijorat banklari o'rtasida investitsiya loyihalarini birgalikda moliyalashtirish bo'yicha doimiy ishlaydigan komissiya tashkil etish maqsadga muvofiq — bunda direksiya loyihaaning texnik-iqtisodiy asoslarini oldindan tekshirib, bankka kafolat beruvchi vositachi sifatida chiqadi.

Eksport ulushini oshirish uchun eksportni kreditlash va eksport sug'urtasi mexanizmlarini kengaytirish, shuningdek valyuta risklarini qoplovchi instrumentlarni joriy etish zarur; bu Navoiy EIZ misolidagi 11,4 million dollarlik eksport tajribasini [1] boshqa korxonalarga ham joriy etish imkonini beradi.

Huquqiy uyg'unlikni ta'minlash uchun 2016-yilgi qarorda belgilangan yagona rejim vazifasini [5] yakuniga yetkazish, ya'ni barcha erkin iqtisodiy zonalar uchun bir xil soliq va bojxona shartlarini amalda joriy qilish talab etiladi.

Hududiy nomutanosiblikni kamaytirish uchun Tomdi, Nurota va Xatirchi kabi tumanlarda alohida kichik sanoat zonalarini tashkil etib, ularga davlat tomonidan qo'shimcha moliyaviy imtiyozlar (masalan, subsidiyalangan kredit stavkalari) berish maqsadga muvofiq [7].

Markazlashgan mablag'lar ulushi pasayib borayotgan sharoitda davlat-xususiy sheriklik shartnomalari orqali infratuzilma loyihalarini xususiy kapital hisobidan moliyalashtirishni kengaytirish davlat byudjetiga yukni kamaytiradi.

Islom taraqqiyot banki bilan 33,7 million dollarlik loyihada [7] qo'lga kiritilgan tajribani asos qilib, boshqa xalqaro moliya institutlari bilan ham shunga o'xshash kredit liniyalarini ochish yo'nalishida ishlarni davom ettirish kerak.

Ushbu tahlil Navoiy EIZning respublikadagi eng natijali erkin iqtisodiy zonalaridan biri ekanini tasdiqlaydi: 78 korxona, 42 dan ortiq loyiha, 85 million dollarlik xorijiy sarmoya va 5100 dan ortiq ish o'rni — 2016 va 2019-yillardagi izchil huquqiy siyosat natijasidir. Shu bilan birga, bank kreditlashning kamligi, eksport ulushining pastligi, huquqiy rejimning to'liq bixillashtirilmaganligi, hudud ichidagi notekislik va markazlashgan mablag'lar ulushining qisqarishi moliyalashtirish

tizimining hali ham zaif nuqtalari bo'lib qolmoqda. Ushbu kamchiliklarni bartaraf etish — xususan, bank-EIZ hamkorligini institutsionallashtirish va xalqaro moliya institutlari resurslaridan kengroq foydalanish — zonaning 2026-yilgi 4,2 milliard dollarlik investitsiya rejasini [7] real bajarish uchun zarur shart hisoblanadi.

Adabiyotlar:

1. Inlibrary.uz (2025) Erkin iqtisodiy zonalar orqali eksport salohiyatini oshirish imkoniyatlari. Tadqiqotlar. Available at: <https://inlibrary.uz/index.php/tadqiqotlar/article/view/96683>
2. Gov.uz (2025) Prezident Murojaatnomasi: yangi O'zbekiston islohotlarining hujjatli xronikasi va tarixiy xotirasi. Available at: <https://gov.uz/oz/archive/news/view/114712>
3. Gov.uz (2019) Navoiy viloyatini innovatsion, yuqori texnologiyalarga asoslangan, eksportga yo'naltirilgan va import o'rnini bosadigan ishlab chiqarishlar uchun erkin iqtisodiy zona sifatida belgilash chora-tadbirlari to'g'risida. Available at: <https://gov.uz/oz/news/view/22480>
4. O'zA (2020) Navoiy erkin iqtisodiy zonasi – jozibador va qulay investitsiya chorrahasi. Available at: <http://old.uza.uz/uz/business/navoiy-erkin-iqtisodiy-zonasi-jozibador-va-qulay-investitsiy-10-07-2020>
5. Lex.uz (2026) PQ-58-son, 11.02.2026. 2026-yilda Navoiy viloyatini barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida. Available at: <https://lex.uz/docs/-8049447>
6. ResearchGate (2025) Asosiy kapitalga kiritilayotgan investitsiyalar tahlili (Navoiy viloyati misolida). Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil, noyabr 2025. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/398369945>
7. President.uz (2026) Navoiy viloyatida islohotlar natijadorligi va ustuvor vazifalar. Available at: <https://president.uz/oz/lists/view/8930>